

*Л.М. Рассуждай, к.е.н.,
В.В. Горощенко, к.е.н.*

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В ГІРНИЧОДОБУВНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ¹

Сучасний рівень розвитку економіки характеризується глобалізацією і динамізмом. Для стабільного розвитку національної економіки необхідно, щоб випереджаючими темпами розвивалася гірничодобувна промисловість, що неможливо без модернізації її матеріально-технічної бази. Модернізація припускає не тільки оновлення, але і приведення гірничодобувного виробництва у відповідність до нових вимог та норм технічного розвитку та нових показників якості продукції. Даний процес потребує залучення в галузь великих інвестицій, а проблема вибору ефективного варіанта їх вкладень набуває особливої актуальності. Тільки системний підхід до вирішення інвестиційних проблем у галузі дозволить українським гірничодобувним компаніям не втратити зовнішні ринки і максимально адаптуватися до сучасних ринкових умов і вимог.

Метою статті є теоретичне обґрунтування і розробка рекомендацій щодо створення продукції з високою доданою вартістю у гірничодобувному комплексі на основі активізації та стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, спрямованої на здійснення технічної та організаційної модернізації гірничодобувного виробництва.

Для вирішення зазначеної мети поставлено такі завдання:

¹ Дослідження виконано в рамках НДР ІЕП НАН України «Методи розвитку та забезпечення капіталізації промислових підприємств в умовах інституціональних змін» (2012-2015 рр., номер держреєстрації 0112U006882).

дослідження економічної сутності показника «економічна додана вартість» та факторів, які впливають на діяльність гірничодобувних компаній на основі цього показника;

аналіз поточного стану та інноваційно-інвестиційного розвитку гірничодобувних підприємств з метою створення та підвищення економічної доданої вартості у гірничодобувному комплексі країни;

визначення ключових факторів створення вартості у гірничодобувному комплексі на основі концепції економічної доданої вартості;

обґрунтування доцільності застосування ціннісно-орієнтованого підходу до управління гірничодобувним підприємством з метою активізації інвестування в модернізацію і нові технології з глибокої переробки та комплексного використання природних копалин;

Гірничодобувна промисловість України являє собою комплекс галузей, що здійснюють видобуток і збагачення корисних копалин. У складі галузі виділяють: паливну, гірничо-хімічну, гірничорудну промисловості, видобуток мінеральної технічної сировини та інших видів неметалевої сировини (графіт, глина, будівельні матеріали тощо). Україна має потужний гірничодобувний потенціал і займає одне з провідних місць серед європейських країн з видобутку залізних і марганцевих руд, кам'яного і бурого вугілля та ін. Економіка України забезпечена розвіданими запасами на 20-30 років уперед. Для задоволення внутрішнього попиту і щоб не втратити зовнішні ринки, українські гірничо-збагачувальні комбінати повинні здійснювати модернізацію енергоємного і давно морально застарілого виробничого обладнання, розширювати асортимент готової продукції з високою доданою вартістю.

Це потребує подальшого розвитку методів і технологій стратегічного управління підгалузями гірничодобувного комплексу, ефективного фінансового управління компаній. Тому актуальним стає завдання визначення вартості компанії, факторів, що її формують, а також оцінки результатів інвестиційної діяльності. На внутрішніх ринках об'єктами угод купівлі-

продажу стають не тільки товари, але й цілі компанії. Тому в інноваційній економіці існує проблема адекватної оцінки вартості бізнесу. Реальна оцінка вартості бізнесу створює умови для економічної привабливості гірничодобувних компаній, залучення інвестицій та впровадження інновацій. Оцінка діяльності компаній на основі показника економічної доданої вартості дає більш точну відповідь на питання про стійке становище компаній у даному секторі економіки. Водночас практичні розробки та дослідження не вичерпують усіх аспектів розглянутої проблеми. У зв'язку з цим більшої актуальності набувають питання оцінки ефективності діяльності на базі економічної доданої вартості, виявлення ключових факторів створення вартості на основі стимулювання інвестиційної діяльності та використання інструментарію економетричного моделювання при оцінці інвестиційної програми розвитку компаній.

Ефективне функціонування гірничодобувних підприємств є однією з центральних проблем, що постають перед суспільством, пов'язаних із зростанням дефіциту сировинних ресурсів, посиленням конкуренції, глобалізацією бізнесу, збільшенням підприємницьких ризиків [1]. У зв'язку з цим змінився підхід до оцінки ефективності функціонування підприємств, ефективності використання інвестованого в підприємство капіталу, формування позитивного зовнішнього і внутрішнього середовища, оптимізації бізнес-процесів, управління вартістю підприємства [2].

Тому останнім часом для оцінки ефективності функціонування підприємств використовуються нові теоретичні розробки. Одним із затребуваних інструментів є концепція EVA (Economic Value Added – англ.) – економічна додана вартість [3]. Авторами методу EVA є американські фахівці Б. Стюарт і Д. Стерн. Серед емпіричних робіт, у яких розглядаються результати впровадження EVA на практиці, слід виділити роботи С. Вівера, Г. Бідла та Р. Боуена. Ці автори вивчали можливості використання EVA в діяльності західних компаній. Стосовно до вітчизняних умов концепція EVA розглядається в роботах

О. Шербанової, А. Расказової, С. Валдайцева, М. Федорової, А. Грязнової.

Основна ідея використання EVA полягає в тому, що акціонери повинні отримати норму повернення прибутку за прийнятий ризик [3]. В існуючих підходах вітчизняних і зарубіжних авторів показник EVA розуміється як чистий операційний прибуток після сплати податків, зменшений на сукупний інвестиційний капітал [4].

Роль показника EVA в оцінці ефективності зводиться до такого:

- визначає напрям додаткового інвестування капіталу з метою отримання найбільшої доданої до нього вартості;

- дозволяє виміряти дійсну прибутковість підприємств, а також керувати ними з позицій їх власників;

- показує джерела отримання додаткового прибутку;

- підвищує прибутковість за рахунок поліпшення використання капіталу;

- виступає інструментом мотивації менеджерів підприємства [5].

Систематизація різних підходів до створення доданої вартості дозволяє зробити такі висновки [6]:

- розширюються джерела доданої вартості, які включають не тільки роботу працівників, діяльність підприємців, інтенсивність споживання, але й інновації;

- змінюється інтенсивність впливу факторів на джерела доданої вартості: від рівноправної участі кожного фактора до мінливої участі залежно від часових періодів (етапів ланцюжка доданої вартості);

- посилюється вплив на формування ціни і, як наслідок, отримання доданого продукту (прибутку) від індивідів до групи покупців;

- розширюються межі розподілу доданої вартості – від власників підприємства до кожного власника фактора виробництва, який бере участь у ланцюжку доданої вартості.

Сутність EVA проявляється в тому, що цей показник відображає додавання доданої вартості до ринкової вартості

підприємства і дає оцінку ефективності діяльності підприємства через визначення того, як це підприємство оцінюється ринком. У зв'язку з цим ринкова вартість підприємства дорівнює сумі чистих активів (за балансовою вартістю) та EVA майбутніх періодів, приведена до даного часу [7]. Крім того, наголошується, що значення EVA визначає поведінку власників підприємства по відношенню до інвестування в дане підприємство. А саме якщо:

$EVA = 0$, тобто ринкова вартість підприємства дорівнює балансовій вартості чистих активів. У цьому випадку ринковий вигравш власника при вкладенні в дане підприємство дорівнює нулю, тому він однаково виграє, продовжуючи операції на даному підприємстві або вкладаючи кошти в банківські депозити;

$EVA > 0$ означає приріст вартості підприємства, що стимулює власників до подальшого вкладення коштів у підприємство;

$EVA < 0$ веде до зменшення ринкової вартості підприємства та означає втрату капіталу.

Виділяються такі напрями підвищення показника EVA:

збільшення прибутку при використанні наявного обсягу капіталу;

зменшення обсягу капіталу, що використовується, при збереженні прибутку на колишньому рівні;

зменшення витрат на залучення капіталу.

У рамках даних напрямів можуть бути здійснені такі види організаційно-економічних заходів: виробництво нових видів продукції; освоєння нових ринків; упровадження більш рентабельних суміжних ланок виробничо-технологічних ланцюжків; ліквідація збиткових або недостатньо прибуткових сфер діяльності (у тому числі ліквідація підприємства); зміна структури капіталу [8].

У роботі [9] досліджено фактори прямого та комплексного впливу високої частки мінерально-сировинного сектору на темпи економічного розвитку країни. На підставі використання системного аналізу доведено, що видобуток природних

ресурсів не завжди приносить додану вартість і негативно впливає на функціонування гірничодобувного комплексу.

У сучасних умовах найбільшу актуальність мають такі параметри підприємства, як конкурентоспроможність продукції, що виробляється, стабільність функціонування та економічне зростання. Основним способом досягнення високого рівня цих параметрів може стати активізація інвестиційно-інноваційних процесів на гірничодобувних підприємствах за умови здійснення комплексної модернізації на базі впровадження досягнень науки та техніки у відповідних галузях науки, зокрема нових технологій, матеріалів, обладнання тощо.

Для забезпечення високоефективного відновлення виробництва інноваційна модернізація має включати не лише масштабне перетворення техніки і технології виробництва, але і торкатися питань організації праці, підготовки й перепідготовки кадрів, управління галуззю і передбачати компенсаційні механізми негативного впливу видобутку природних ресурсів на функціонування гірничодобувного комплексу, зокрема: підвищення частки інвестицій, спрямованих на розвідку і видобуток корисних копалин; розвиток фінансової системи країни; стимулювання оновлення фондів; залучення вітчизняних та іноземних інвестицій; удосконалення системи державної підтримки в умовах приватизації; підвищення рівня гірничого обладнання; збільшення ресурсів на НДР й інтенсифікацію інноваційних процесів; модернізація і диверсифікація виробництва; державно-приватне партнерство.

Вживання цих заходів потребуватиме державного регулювання та стимулювання, оскільки проекти інноваційної модернізації потребуватимуть залучення значних обсягів інвестицій, бо пов'язані з реконструкцією не тільки самого гірничодобувного підприємства, але і гірничо-збагачувального, машинобудування, інших суміжних виробництв.

Отже, основними завданнями модернізації гірничодобувної галузі є:

- поліпшення якості залізородної сировини;
- технічне переоснащення технологічних процесів;

розширення виробничих потужностей кар'єрів і переробного комплексу;

оптимізація технологій збагачення на основі впровадження й ефективного використання досягнень сучасної науки і техніки;

модернізація виробництва на основі кластерного підходу, що інтегрує всі ланки гірничодобувного виробництва від науки до збуту гірничої продукції;

відтворення порушених у результаті гірничого виробництва природних екосистем;

розширення і заповнення мінерально-сировинної бази за видами мінеральної сировини, що видобувається;

розвиток технологій повного вилучення корисних компонентів із глибокою переробкою мінеральної сировини;

масштабне впровадження у практику діяльності підприємств ГМК;

проектне управління на основі міжнародних стандартів.

Реалізація даних напрямів має здійснюватися в рамках єдиної державної стратегії за умов: прозорості діяльності гірничодобувних компаній; поступового збільшення фінансування науки до рівня європейських країн; удосконалення гірничого законодавства; посилення системи державного контролю і регулювання у сфері надрокористування, включаючи впровадження стратегічного планування й управління галуззю; удосконалення системи підготовки і перепідготовки наукових кадрів, висококваліфікованих менеджерів, інженерно-технічних працівників.

Для обґрунтування комплексної модернізації у гірничодобувному комплексі варто використовувати такі принципи:

інноваційності. Формування нової економічної моделі інноваційного відтворення гірничодобувного комплексу має бути ти направлене на: відкриття рентабельних, інфраструктурно доступних родовищ ліквідних корисних копалини (приріст запасів); підвищення ринкової прибутковості сировинної бази у найближчій перспективі; задоволення поточної і на перспективу потреби країни в мінеральній сировині з урахуван-

ням міжнародних зобов'язань; інтеграція у світове надкористування; приріст ВВП за рахунок економічно обґрунтованого видобутку і використання мінеральної сировини;

державного регулювання (стимулювання). Ринок не може бути регулятором гірничодобувного комплексу економіки і, навпаки, комплекс не є елементом ринкового саморегулювання. Держава має регулювати всі процеси на основі довгострокового планування і постійного моніторингу;

стратегічного планування. Стратегіям розвитку галузей гірничодобувного комплексу має передувати генеральна схема інноваційного розвитку продуктивних сил за умов: забезпечення збалансованості в часі та просторі розвитку галузей, що виробляють і споживають мінеральну сировину; концентрації бюджетних коштів на перспективних об'єктах надкористування; урахування геологічних, технологічних, інвестиційно-економічних, інфраструктурних, соціально-економічних, екологічних, геополітичних чинників;

нормативності. Обсяги бюджетних коштів на МГДК мають обґрунтовуватися за допомогою системи гірничо-геологічних, технологічних, економічних, екологічних нормативів, які становлять інформаційну основу оцінки;

результативності. Результативність функціонування економічних механізмів модернізації гірничодобувного комплексу має оцінюватися за бюджетними, галузевими і регіональними критеріями. Оцінка результативності має виконуватися на етапах геологорозвідувальних робіт, видобутку і первинної переробки корисних копалини і подальшого використання мінеральної сировини.

Згідно із сформованою на сьогодні методологією розвитку високоіндустріальних суспільств однією базових умов сталого розвитку модернізованого високотехнологічного гірничодобувного комплексу (МВГДК) є інтегрована за цілями і завданнями роль усіх його складових, наведених на рисунку [10].

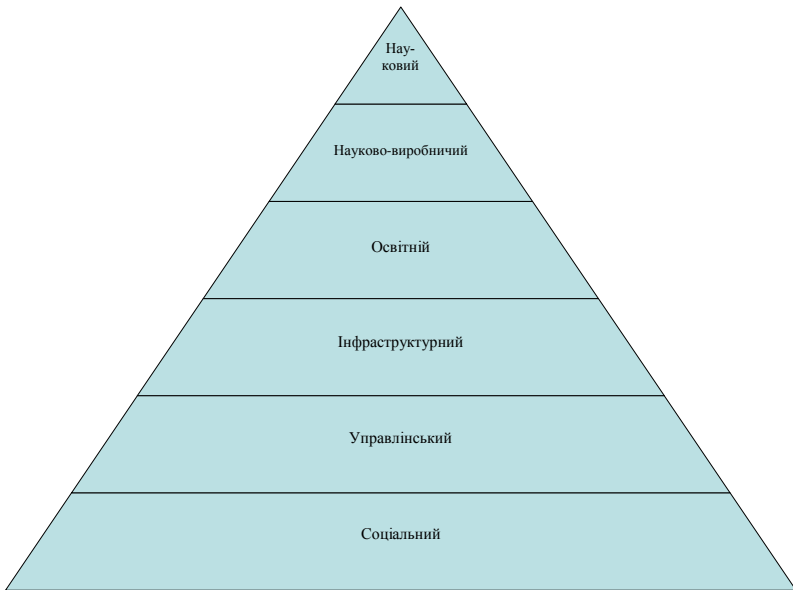

Рисунок. Структурні блоки МВГДК

Структура модернізованого високотехнологічного гірничодобувного комплексу включає такі блоки:

науковий – наукові організації всіх форм власності, конструкторські бюро, вищі навчальні заклади, наукові підрозділи підприємств, проектні та проектно-вишукувальні організації, дослідні заводи, які виконують фундаментальні та прикладні дослідження, розробки для потреб комплексу;

науково-виробничий – корпорації та підприємства, що виробляють наукомістку продукцію (питома вага витрат на НДДКР у річній доданій вартості перевищує середній або деякий спеціально встановлений для галузі рівень);

освітній – вищі, середні спеціальні навчальні заклади, центри з підготовки і перепідготовки менеджерів (включаючи

управління нововведеннями та інноваційними підприємствами);

інфраструктурний – інноваційно-технологічні парки, позабюджетні фонди НДДКР, венчурні інноваційні фонди, лізингові компанії, фонди сприяння малому та середньому підприємству та інші організаційні елементи інфраструктури;

управлінський – міністерства та відомства, управлінські структури на державному і регіональному рівнях, конкуруючі галузі, які здійснюють функції щодо забезпечення функціонування та розвитку МВГДК;

соціальний – суб'єкти соціального забезпечення, що забезпечують збереження і поповнення інтелектуального та кадрового потенціалу модернізованого комплексу.

Принципово важливою є постійна робота держави, суспільства і самого бізнесу з гармонізації всіх складових, без чого в модернізації гірничодобувного комплексу важко розраховувати на успіх. У даний час сучасний стан галузі багато в чому тримається завдяки основам, закладеним у радянський період її формування. Пріоритетність у вживанні заходів щодо даних напрямів не може мати постійного характеру і визначається лише відставанням будь-яких складових у досягненні загальних цілей і завдань.

На сьогодні проблеми системного характеру мають місце практично по всіх вищезазначених складових, проте найбільш критичними з них є науковий і управлінський блоки. Істотною мірою від належного рівня відстає соціальний блок. Усі ці завдання можуть бути максимально успішно вирішені тільки на основі якісного державно-приватного партнерства.

Література

1. Савицкая Г.В. Анализ эффективности деятельности предприятия: методологические аспекты / Г.В. Савицкая. – М.: Новое знание, 2004. – 160 с.
2. Крылов В.М. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности предприятия / В.М. Крылов,

В.М. Власова, М.Г. Егорова и др. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 180 с.

3. Щербакова О.Н. Применение современных технологий оценки стоимости бизнеса действующих компаний / О.Н. Щербакова // Финансовый менеджмент. – 2003. – №1. – С. 51-56.

4. Рассказова А.Н. Экономическая добавленная стоимость как метод управленческого консалтинга / А.Н. Рассказова // Финансовый менеджмент. – 2003. – №2. – С. 44-46.

5. Курсов Н.Н. Модернизация концепции добавленной стоимости в оценке эффективности функционирования предприятия [Электронный ресурс] / Н.Н. Курсов, Н.А. Чечин. – Режим доступа: <http://gigabaza.ru/doc/14215.html>.

6. Демьянова О.В. Добавленная стоимость как элемент эффективности региональной экономической системы [Электронный ресурс] / О.В. Демьянова // Проблемы современной экономики. – 2010. – №1. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3029>.

7. Ларионова Е. Экономическая добавленная стоимость [Электронный ресурс] / Е. Ларионова // КГ «Воронов и Максимов». – 2003. – №3. – Режим доступа: <http://www.vmggroup.ru/publications/public11.htm>.

8. Тренихин А.П. Оценка бизнеса на основе экономической добавленной стоимости [Электронный ресурс] / А.П. Тренихин, А.Г. Барановский // Экономика и социум. – Режим доступа: http://www.iupr.ru/domains_data/files/zurnal_osnovnoy_2_7_2013_chast_3/Baranovskiy4.pdf.

9. Пешков А.А. Системный анализ проблемы экономического роста на основе развития минерально-сырьевого сектора [Электронный ресурс] / А.А. Пешков, Н.А. Мацио // Региональная экономика и управление. – Режим доступа: <http://region.mcnip.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=164>.

10. Инновационная экономика (управленческий и маркетинговые аспекты) / Д.И. Кокурин, В.С. Волков, Е.И. Сайфуллина, К.Н. Назин. – М.: Экономика, 21011. – 532 с.

11. Рассуждай Л.М. Управління капіталізацією вугледобувних підприємств на основі модернізації виробництва / Управління соціально-економічними системами: монографія / Л.М. Рассуждай, Ю.З. Драчук, Е.Я. Рассуждай / [Л.І. Антошкіна, А.Л. Баланда, В.А. Вісящев та ін.]; за ред. Л.І. Антошкіної, Н.В. Ушенко. – Донецьк: Юго-Восток, 2013. – 268-274 с.

12. Рассуждай Е.Я. Підвищення конкурентоспроможності вугледобувних підприємств на основі оцінки їх капіталізації / Е.Я. Рассуждай, О.С. Шестакова // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2013. – №4. – С. 38-41.

13. Горощенко В.В. Методика визначення інвестиційно-інноваційної привабливості вуглевидобувного підприємства / В.В. Горощенко // Вугілля України. – 2011. – № 1. – С.27-30.

14. Горощенко В.В. Інноваційна модернізація – важіль розвитку вітчизняної промисловості / В.В. Горощенко // Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Сучасні тенденції економічного та соціального розвитку: держава, регіон, підприємство» (м. Луганськ, 19 лютого 2014 р.). – Луганськ: Русь, 2014. – С. 170-171.

Надійшла до редакції 25.11.2014 р.

О.М. Следь, к.е.н.

ВИКОРИСТАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЗДІЙСНЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ОНОВЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА

Недостатні темпи інноваційного розвитку економіки України значною мірою обумовлені зниженням питомої ваги машинобудування в сукупній структурі промисловості держави і незадовільним рівнем конкурентоспроможності продукції внаслідок швидкого старіння техніко-технологічної бази виробництва підприємств галузі. Темпи й обсяги оновлення основ-

© О.М. Следь, 2014